

KÉT TISZTELETES MEG A SZÁMÍTÓGÉPEK

Mit keres egy Téka-kötetben T. R. Malthus anglikán tiszteletes — a még fiatal és szerfölött mohó tőkésrend elszánt védelmezője — egyfelől Fülep Lajosnak, az egykori zengővárkonyi (Baranya megye, Magyarország) református lelkésznek a jómódú Duna menti földművesnép önsorvasztásáról írt szenvedélyes vitairata, másfelől a Római Klub számára készült számítógépes jelentés társaságában?

A három különböző fajsúlyú, eltérő hangnemű, más-más indítékból fogant írásműnek lényegében csak annyi köze van egymáshoz, hogy mindegyik a népesedés kérdésével (is) foglalkozik. Malthus, a maga rokonszenvesnek éppenséggel nem nevezhető módján, a múlt század elején azt állította, hogy minden földi nyomorúságnak a szegény ember túl gyors szaporodása az oka. Szöges ellentétben a malthusi tételezéssel, Fülep Lajos a két világháború között azért kondította meg a vészharangot, mert úgy ítélte, hogy a tollasodó dunántúli földművesnép sorai-ban egyre inkább elharapódzó *egyke* idővel az egész magyarság, sőt talán valamenyny-i iparilag fejlett nemzet elsorvadásához vezethet. S végül napjainkban a Római Klub rendszerelemző szakértői — számítógépeik érzéketlenül tárgyilagos hangnemében — annak kimutatására vállalkoztak, hogy már a legközelebbi jövőben emberek százmillióira kegyetlen éhhalál vár, ha a fejlődő orszá-

gok nem fékezik meg mielőbb gyarapodásuk ütemét, és ha Észak meg Dél nem tesz nagy, közös erőfeszítéseket a két világ között támadt gazdasági szakadék áthidalására.

Afféle tézis, antitézis és szintézis szerepét játszaná tehát a három különböző korból származó írásmű együttes bemutatása? Nem, nincsen ennyire igényes feladatuk.

Fülep Lajos dokumentumerejű riportja anyyiban Valóban ellentétele a malthusi népesedési elméletnek, hogy gyakorlati érvekkel bizonyítja: az életkörülmények fokozatos javulásának hatására — úgy is mondhatnók: a közepes gazdasági fejlettségi szint elérését követően — gyors ütemben és a kívánatosnál jóval nagyobb mértékben csökkenni kezd a házas termékenység s vele a gyarapodás, tehát épp a fordítottja történik annak, amit Malthus jósol.

S Fülep Lajos megállapításai korántsem egyedi érvényűek. Az, amit ő falusi papként a húszas években Magyarország dunántúli részein tapasztalt, már jóval korábban, egyidejűleg vagy némi késéssel másutt is jelentkezett. Franciaországban például már a napóleoni háborúkat követően; Bulgáriában — alighanem a hatalmi politika játékainak visszahatásaként — századunk elején; Németországban a weimari köztársaság éveiben; a mai jugoszláviai Vajdaságban, nálunk a Bánságban és Arad környékén, utóbb az erdélyi szászság és a magyar nemzetiség soraiiban olyan okokból, amelyekre később még visszatérünk; országhatároktól függet-

lenül a polgáriasodé zsidóságnál; és végül általában a városokban, s szinte kivétel nélkül mindenütt az iskolázottabb rétegek sorában, ideszámítva a jobbmódú iparosokat és a gyári munkásság képzetesebb elemeit is.

Azóta az egykori „baranyai átok” — az egyke — meghonosodott egész Magyarországon és úgyszólván valamennyi iparilag fejlett országban. Az utóbbi másfél évtizedben az NSZK-ban 17,7-ről 9,5-re, Olaszországban 19,1-ről 11,9-re, Japánban 18,8-ről 14,2-re esett vissza az ezer lakosra eső élveszületések száma.¹ Magyarországon ez a folyamat már 1956-ban megindult, és a születésszám 21,4 ezrelékről — átmeneti javulás után — 13,9 ezrelékre mérséklődött.² Mint-hogy a halandóság függvénye a hosszabb időn át ható alacsony termékenységnek (megnő az idősebbek számaránya), a halálozási statisztikákban a vezető helyet az NDK és Ausztria mellett ugyancsak Magyarország foglalja el. Ausztriában azonban némileg csökkenő, Magyarországon viszont — a 2 200 000 nyugdíjkorhatáron felüli lélek országában — enyhén felfelé ívelő a halálozások irányzata. Fülep Lajos szenvedélyes sorai tehát szinte aktuálisabbak ma, mint megírásuk pillanatában voltak.

Ami a Római Klub számítógépes előrejelzéseit illeti, ezek — legalábbis a felületes szemlélőben — olyan benyomást kelthetnek, hogy lám, az újonnan kialakult világ-helyzetben Malthus búskomor jóslata mégis látnokinak bizonyult: a nyakló nélküli sza-

porodás következtében a harmadik világban emberek százmillióit fenyegeti az éhínség. S nem is csupán fenyegeti: 1981-ben — az ENSZ gyermeksegélyező szervezetének, az UNICEF-nek egyik nemrég közzétett jelentése szerint — 17 millió gyermek és felnőtt pusztult éhen.³

E sorok írója a közelmúltban megjelent *Hétmilliárd lélek* című könyvében⁴ arról igyekezett meggyőzni olvasóit, hogy a népesedés zűrzavaros „arcvonalain” érvényét veszti minden *egysíkú* jóslat, minden fehér vagy fekete, derűs vagy borús *egyértelmű* igazság. Itt ugyanis helytől, történelmi adottságoktól, gazdasági, művelődési, orvosbiológiai és lélektani tényezőktől, továbbá politikai viszonyoktól, társadalmi rendtől, hagyományoktól és korántsem utolsósorban számos imponderábilától — a közhangulatot befolyásoló, megmérhetetlen tényezőtől — függően úgyszólván minden egyszerre igaz is, meg nem is. Népesedési vonatkozásban a pozitív és a negatív nem zárja ki kölcsönösen egymást, hanem ellenkezőleg: egymást hordozza és feltételezi, egymásból nő ki, és egyik visszahat a másikra. Amit az egyik világban — adott pillanatban teljes joggal — pozitív jelenségnek tekintünk, az a másikban súlyosan negatív lehet, és amit pillanatnyilag előnyösnek tartunk, annak csakhamar megmutatkozhatnak az árnyoldalai.

Érthetőbben fogalmazva, olyan világban élünk, melyben a *népesedésrobbanás* — az éhes, táplálékot követelő szájak félelmetes

sokasodása — megférti kényszerül a *fehér pestissel*, a termékenység vészes csökkenésével, sok helyütt a népesség számának tényleges apadásával; olyan világban, amelynek egyik részén *anyagi előnyök megvonásával* „büntetni” kényszerülnek, másik részén *anyagi előnyökkel való kecsegtetéssel* ösztönözni próbálják a nagyobb gyermekszámot; olyan világban, amelyben az együtt vagy egymás szoros földrajzi közelségében élő, de más-más hagyományokat ápoló, alacsonyabb vagy magasabb műveltségi szinten álló — úgyszólván eltérő történelmi korszakokban élő — társadalmi rétegek, szubkultúrák, érdekcsoportok, etnikumok egymástól annyira eltérő módon és ütemben sokasodhatnak, hogy az szüntelen feszültségek forrása lehet; sok helyütt például egyszerűen azért, mert bizonyos csoportok szaporodása megállás nélkül újjátermeli az illiterációt, némely szubkultúra gyarapodása pedig szemmel láthatóan kedvez a társadalmellenes ösztönök elharapódzásának.⁵

Folytathatnám, de aligha szükséges. Az eddig elmondottak is világossá kellett hogy tegyék, mi a célom a három írásmű együttes bemutatásával: alá szeretném velük támasztani — mintegy dokumentálni kívánám — a *Hétmilliárd lélekben* elmondottakat, s bizonyítani ugyanakkor azt is, hogy semmiféle látnoki jóslat, semmiféle klasszikus vagy modern elmélet nem alkalmas napjaink rendkívül bonyolult, nem is csupán egy szempontból ellentmondásos népesedési

dilemmájának feloldására. Vagy jelképesebben fogalmazva: hogy hasztalanul keresnénk manapság olyan általános érvényű Ariadnéfonalat, amely megmutatja a kivezető utat a demográfiai világlabirintusból. Efféle fonál — vagy korszerűbb szóval: iránytű — hiányában a három írásműben ellentétes nézetek ütköznek meg — melyeket részben igazolt, részben azonban határozottan megcáfolt az idő —, és amelyek talán csak így, egymással szembeállítva, egymásnak „feleselve” bizonyítják, hogy mennyire sokrétű, szerteágazó és bonyolult útvesztőben próbáljuk az olvasót eligazítani.

Hogy eligazodását mégis valamivel könnyebbé tegyük, felvettünk a kötetbe még két rövid, de igen fontos írást: annak a nyilatkozatnak a szövegét, amelyet a népesedés és az élelmezés kérdésében a világ 2200 tudósa, művésze, közéleti személyisége nevében az Egyesült Nemzetek Szervezetének főtitkára elé terjesztettek 1974-ben, a bukaresti Népesedési Világkongresszus előestéjén, és Vladimir Trebici — nemzetközi hírnévnek örvendő bukaresti demográfus professzor — *A világ népessége* című művének egy részletét, mely a világnépesedés jelenlegi állásával kapcsolatos legfontosabb elméleti és gyakorlati-politikai kérdéseket foglalja össze.